

“Золоті осені” феномен смерті сприймається авторкою як закономірність життєвого циклу.

Як бачимо, горизонти “жіночої” західноукраїнської новелістики міжвоєнного двадцятиліття розлогі за своєю тематичною палітрою, жанрово-стильовою багатогранністю, проблемним наповненням, художньою образністю, новаторськими пошуками, що дає підстави розглядати її як цілісний національний феномен і невід’ємну частину історії української літератури. Сподіваємось, що “Антологія

західноукраїнської малої прози 20–30-х років ХХ століття” справді стане тим сокровенним набутком сучасного літературознавства, нашої національної культури, який знаменуватиме появу наступних досліджень зазначеного періоду й уможливить ближче знайомство читачів із творчістю цих напрочуд цікавих й оригінальних письменниць, про яких ми не можемо й не маємо права забувати.

м. Львів

Алла Швець

ПРОСВІТНИКИ

Микола Чабан. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905–1921). – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2002. – 536 с.

“Діячі Січеславської “Просвіти” – дослідження про одну з найцікавіших сторінок в історії нашого краю в ХХ ст. Під однією обкладинкою маємо і біобібліографічний словник, і ґрунтовне наукове дослідження – історичний нарис Катеринославської “Просвіти” за час її існування (з перервою) з 1905 по 1921 рік.

Звичайно, сама по собі тема просвітницького руху в Україні загалом і на Катеринославщині зокрема не є новою. Після тривалого забуття з початку 90-х рр. минулого століття в часописах, збірниках статей, а то й окремими виданнями стали з’являтися дослідження з історії просвітнянського руху. Така увага до історії “Просвіти” була спричинена двома головними обставинами: національно-культурним відродженням, особливо помітним наприкінці 80 – поч. 90-х рр., та 125-літнім ювілеєм першої в Україні “Просвіти” (1868 р.), яка на початку ХХ ст. стала взірцем для організації і діяльності культурно-національних товариств на українських землях, що входили до складу Російської імперії.

Маленькими кроками “підбиралися” до просвітницької теми і краєзнавці

Дніпропетровщини (в тому числі й автор цієї рецензії) – то через дослідження життя і діяльності окремих постатей, то висвітлюючи окремі аспекти суспільно-політичного й культурного життя Катеринослава початку ХХ століття, то в зв’язку з історією обласного центру. Проте дана тема чекала дослідника, який, по-перше, був би цілком “в матеріалі” заданого періоду, по-друге, спеціально, а не побіжно, ретельно збирав би історичні джерела до історії Катеринославської “Просвіти”, по-третє, знав би долі багатьох просвітян та їх нащадків. Таким дослідником і виявився відомий журналіст, письменник, краєзнавець Микола Чабан.

В історичному нарисі про діяльність Катеринославської “Просвіти” (тут і далі будемо вживати її справжню назву) автор розкриває умови, в яких вона виникла, характеризує розмах, зміст і форми діяльності просвітян.

Як відомо, на початку ХХ ст. на теренах Російської імперії активізується суспільно-політичний, а на її окраїнах ще й національно-визвольний рух. Яскравим показником культурно-національного життя України початку ХХ ст. є діяльність інтелігенції, пов’язана з відкриттям у 1903 р. пам’ятника

І.Котляревському в Полтаві. Революційний 1905 рік був не тільки початком проголошення конституційних свобод (Маніфест 17 жовтня), а й початком діяльності культурно-освітніх товариств на Наддніпрянській Україні. Першою виникла Катеринославська “Просвіта”, Статут якої губернатор О.Нейдгарт затвердив 8 жовтня. Офіційно нова інституція називалася так: Катеринославське літературно-артистичне українське товариство “Просвіта”. Товариство ставило собі за мету “сприяти духовному розвою українського народу шляхом заохочення поступу української літератури та мистецтв, збиранням та розробкою творів української творчості”. Згодом до Статуту було внесено доповнення з урахуванням наданих Маніфестом 17 жовтня 1905 р. демократичних свобод.

У книжці М.Чабана розповідається про обставини створення товариства, його організаційну структуру, про людей, які стояли біля витоків Катеринославської “Просвіти”. Звернемо увагу на такий феномен: перша на Наддніпрянщині “Просвіта” виникла не в осередках культурно-національного українського життя кінця XIX – початку XX ст. Києві, Чернігові, Полтаві, Одесі, а в пролетарському Катеринославі. Це питання вимагає подальшого вивчення. Очевидно, що мова може йти про меншу увагу уряду до цього регіону, бо тут не було тоді діячів загальноукраїнського значення. Водночас саме в Катеринославі на початку століття працювали такі корифеї української культури, як Д.Яворницький, А.Синявський, В.Біднов, М.Биков, І.Труба, дещо пізніше – Д.Дорошенко, П.Єфремов та ін. Крім того, при безсумнівній інтернаціоналізації складу робітників металургійних заводів та залізничних майстерень Катеринослава і губернії, основним джерелом їх трудових резервів було селянство навколишніх сіл. А селяни, як це добре проглядається і в книжці М.Чабана, та робітники місцевого селянського походження і склали основу “Просвіт”. Окремі з них піднялися до високого рівня розуміння необхідності духовного розвитку українського народу.

М.Чабан наводить кількісні характеристики складу Катеринославської “Просвіти” та її філій в різні періоди їхньої історії, показує, з якими труднощами вдавалося відкривати

нові філії, яку роботу здійснювали просвітяни – від лекцій, вистав і концертів, організованих власними силами, до видання часописів і створення свого видавництва.

Катеринославська “Просвіта”, переживши нетривалий (з 1916 р.) період заборони, відродилася в бурхливому революційному 1917 р. і закінчила своє існування влітку 1921 р. Новий час вимагав іншої ідеології.

Незабаром уцілілі в роки революції і громадянської війни активні просвітяни потраплять в молотарку репресій. Долі окремих просвітян і розкриває друга частина рецензованої книжки. Ми нарахували більш ніж півсотні розгорнутих біографічних нарисів, інші за відсутністю даних – скупіші, а ще інші лише фіксують прізвище та належність до “Просвіти”. Але й останнє – свідчення того, що людина не пішла безслідно у безвість. Зазначимо, що сьогодні відомі деякі нащадки просвітян, про декого з них згадує автор книжки, деякі приходили на її презентації.

Біобібліографічний словник укладений автором на підставі списків просвітян, які щорічно публікувалися в “Звідомленнях” “Просвіти” та в її друкованих органах. З нього видно, що членами “Просвіти” досить часто були цілі родини (по 2–3 чол.): батьки й сини, брати, подружжя. Серед таких сімейств бачимо Біднових, Білецьких, Ємців, Коржів, Кривинюків (сестра і зять Лесі Українки), Куличенків, Лисиченків, Павловських, Синявських, Хрінникових та ін.

У книжці вміщено 338 ілюстрацій (індивідуальні і групові фотографії, малюнки, оголошення про концерти та спектаклі, обкладинки видань, слідчі картки заарештованих тощо), віднайдені автором в архівних і музейних фондах, у сімейних архівах нащадків просвітян. Вкажемо на ще одну особливість – максимальну інформацію про місця, пов’язані з діяльністю “Просвіти”. Автор називає не лише тодішні адреси, а й вказує адресу сучасну, зазначає, що саме сьогодні розташоване на тому місці, в якому стані перебуває пам’ятне місце. Все це сприяє тому, що читач відчуває реальність історії, близькість подій, зв’язок поколінь.

м. Дніпропетровськ Ганна Швидько

Слово і Час. 2003. №9